

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**Кафедра управління державними і корпоративними
фінансами**

О. Д. Стешенко

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Конспект лекцій

Харків – 2020

Стешенко О. Д. Соціальне страхування: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2020. – 58 с.

Конспект лекцій відповідає програмі курсу «Соціальне страхування» для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа і страхування».

Матеріали конспекту лекцій розглядають теоретичні основи вивчення фінансової діяльності суб'єктів та учасників системи соціального страхування. Визначено функції, особливості організації та функціонування системи соціального забезпечення в Україні, засоби і методи його регулювання. Подано детальну характеристику діяльності фондів соціального страхування України, її нормативно-правове регулювання з урахуванням останніх законодавчих змін. Висвітлено сутність, методику формування фінансових ресурсів державних цільових та окремих недержавних фондів соціального спрямування; охарактеризовано основні види матеріального забезпечення та соціальних послуг, що надаються за рахунок сплати страхових внесків.

У конспекті лекцій також наведено навчально-методичні матеріали, необхідні для вивчення дисципліни «Соціальне страхування».

Іл. 4, табл. 3, бібліогр.: 12 назв.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 22 травня 2020 р., протокол № 14.

Рецензент

проф. І. Ю. Зайцева

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1 Сутність соціального страхування.....	6
1.1 Необхідність та економічний зміст соціального страхування.....	6
1.2 Функції соціального страхування.....	10
1.3 Основні категорії соціального страхування.....	11
1.4 Соціальне страхування як складова фінансової системи України.....	12
Контрольні питання.....	13
2 Державне регулювання соціального страхування.....	14
2.1 Фінансовий механізм регулювання соціального страхування.....	14
2.2 Фінансові засади загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	17
2.3 Організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	20
Контрольні питання.....	27
3 Пенсійне страхування.....	27
3.1 Теоретичні основи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.....	27
3.2 Поняття і види пенсій.....	29
Контрольні питання.....	36
4 Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності..	36
4.1 Теоретико-організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням.....	36
4.2 Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу) для нарахування лікарняних.....	41
Контрольні питання.....	42
5 Соціальне страхування на випадок безробіття.....	43
5.1 Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: необхідність, економічний зміст та основні поняття.....	43
5.2 Характеристика матеріального забезпечення та соціальних послуг.....	46

5.2.1	Допомога у зв'язку з безробіттям: умови, розмір і тривалість виплати.....	46
5.2.2	Допомога з часткового безробіття: умови надання, розмір і тривалість виплати.....	50
5.2.3	Матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного.....	52
5.2.4	Одноразова матеріальна допомога.....	55
	Контрольні питання.....	56
	Список літератури.....	57

ВСТУП

Метою вивчення дисципліни «Соціальне страхування» є набуття студентами теоретичних знань і практичних навичок з організації соціального страхування, управління діяльністю фондів соціального страхування, розроблення умов здійснення різних видів соціального страхування з урахуванням їх специфіки на сучасному етапі розвитку економіки України.

У процесі викладання дисципліни вирішуються такі завдання:

- дослідження економічної сутності соціального страхування та визначення його місця у соціальному захисті населення України;

- визначення механізму державного регулювання соціального страхування;

- висвітлення принципів та умов здійснення окремих видів соціального страхування, а також характеристика матеріальних виплат і соціальних послуг, що надаються за рахунок коштів страхових фондів;

- ознайомлення з системами соціального страхування держав з розвиненою ринковою економікою з метою використання в Україні за умов максимального врахування національних особливостей.

Соціальне страхування як навчальна дисципліна дає студентам теоретичні знання та практичні навички з розрахунку страхових виплат і надання соціальних послуг, управління рухом коштів у системі страхових фондів і здійснення державного фінансового контролю за їх цільовим використанням. Чим більше держава набуває соціально орієнтованих рис, тим ретельніше вона має регулювати грошові відносини, які забезпечують соціальні гарантії населення.

1 СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1 Необхідність та економічний зміст соціального страхування

Сутність соціального страхування полягає у розподілі економічних наслідків соціальних ризиків між усіма учасниками трудової діяльності за допомогою резервування фінансових коштів, що являють собою частину витрат на робочу силу (так звану резервовану і перенесену в часі частину заробітної плати) і виплачуються в разі настання страхових ситуацій (періодів втрати працездатності або місця роботи) у формі допомог, пенсій, оплати медичних та реабілітаційних послуг. Розмір індивідуальних страхових виплат визначається з урахуванням індивідуального внеску кожного (або за кожного) до загального фонду.

Із сутності соціального страхування можна виділити такі **основні принципи**:

- соціальне страхування є обов'язковим для працюючих громадян і регулюється державою;
- обов'язок зі сплати внесків на соціальне страхування несуть спільно працівники і роботодавці з залученням коштів держави;
- розмір фондів соціального страхування відповідає ступеню захисту за стандартами вартості і якості життя;
- соціальні страхові виплати визначаються розмірами, термінами сплати страхових внесків;
- право на отримання соціальних виплат визначається фактами сплати внесків і настання соціального ризику без додаткової перевірки нужденності.

Слід виокремлювати основні складові соціального захисту населення України:

- 1)соціальне забезпечення;
- 2)соціальна допомога;
- 3)соціальне страхування.

Соціальне забезпечення – це надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджетів.

Соціальні виплати малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, жертвам війни чи політичних репресій за умови трансформаційних перетворень економіки є необхідними та доцільними. Однак вони залежать як від економічної політики уряду, стану державного бюджету, так і від механізму їх надання. Зменшення фінансових можливостей держави може призвести до затримки чи зменшення розмірів соціальних виплат. Встановлення завищеного рівня таких виплат негативно впливатиме на працевлаштування окремих осіб.

Вперше поняття «соціальне забезпечення» було застосовано у законодавстві США в 1935 р., а потім прийнято для постійного використання МОП. Ряд вчених-економістів до поняття соціального забезпечення включають страхування, забезпечення та допомогу.

Останнім часом стара система соціального захисту населення була частково зруйнована. Соціальне забезпечення залишилося елементом соціального захисту, що здійснюється відповідно до чинного законодавства у формі соціальних виплат певним категоріям громадян за рахунок коштів державного бюджету. У законі про Державний бюджет України та рішеннях місцевих рад, органів місцевого самоврядування на кожний рік закладаються окремі види та розміри соціального забезпечення за рахунок бюджетних коштів, виконання яких покладено на управління праці й соціального захисту населення державних адміністрацій.

Система *соціальної допомоги* також побудована на фінансуванні за рахунок податків, інших надходжень до державного бюджету. Однак ці кошти направляються не фізичним особам, а підприємствам і організаціям як компенсація недоотриманих доходів. Соціальна допомога надається у формі житлових субсидій, різного роду пільг і зорієнтована на індивідуальну потребу громадянина.

Соціальне страхування – це важлива складова частина соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби, а якість їх задоволення впливає на соціально-економічний розвиток держави [4].

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання

соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [4].

Право на забезпечення державним соціальним страхуванням мають застраховані громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні.

Державне соціальне страхування залежно від страхового випадку поділяється на такі види:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття.

Соціальне страхування створює умови для відтворення робочої сили та захисту громадян у разі виникнення певних страхових випадків: втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, нещасного випадку на виробництві, догляду за дитиною, вагітності та пологів тощо.

Необхідність соціального страхування зумовлена такими причинами:

- наявністю громадян, які не беруть участі у суспільно корисній праці, а тому не можуть утримувати себе за рахунок заробітної плати;
- наявністю громадян, які є дієздатними, але не мають можливості реалізуватися [9].

Система соціального страхування включає до себе соціальні, економічні, фінансові та правові аспекти.

Соціальні аспекти полягають у створенні всеосяжної та універсальної системи захисту всіх верств населення від усіх чинників нестабільності. Наявність такої системи свідчить про

ефективну соціальну політику держави, спрямовану на задоволення потреб громадян.

З економічної точки зору соціальне страхування виступає важелем перерозподілу коштів у суспільстві та пов'язане з розвитком економіки. Зміцнення економіки впливає на зростання доходів підприємств, організацій, а разом з тим і збільшення розміру страхових внесків.

Соціальне страхування впливає на підвищення ефективності діяльності підприємства через матеріальне забезпечення та охорону здоров'я працівників. Воно створює необхідні економічні передумови для збереження працездатності економічно активної частини населення, а в певних випадках забезпечує виплату соціальної допомоги у разі втрати працездатності внаслідок загального захворювання, нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання.

З правової точки зору соціальне страхування – це система юридичних норм, які регулюють соціальний захист населення при виникненні страхових випадків, передбачених законодавством [9].

Соціальне страхування є фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів коштів та їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я.

У сфері соціального страхування виникають такі основні групи фінансових відносин:

- між страховими фондами та юридичними особами, які виступають платниками обов'язкових внесків;
- між фондами та найманими працівниками, за рахунок яких формуються доходи бюджету фонду;
- між фондами та державним, місцевими бюджетами у процесі перерозподілу державних фінансових ресурсів;
- між фондами й іншими органами, кошти яких використовуються для фінансового забезпечення соціальних програм;

- між територіальними і центральними органами фондів з метою забезпечення соціальних виплат у регіональному та місцевому розрізах;
- між фондом і певними категоріями громадян, які отримують за рахунок його коштів матеріальне забезпечення і соціальні послуги;
- між фондом і відповідним відомством, міністерством (наприклад, Міністерством праці та соціальної політики, службою зайнятості тощо);
- між фондом і установами, організаціями, які виконують певні види робіт (професійне навчання та перепідготовку незайнятого населення);
- між фондами та фінансовими органами у процесі здійснення контролю за рухом державних фінансових ресурсів.

Матеріальною основою цих відносин є кошти, які мають законодавчо визначені джерела формування та напрями їх використання. Фонди коштів можуть бути як державними, так і недержавними.

1.2 Функції соціального страхування

Соціальному страхуванню властиві дві функції: розподільна та контрольна.

Розподільна функція реалізується у формі руху коштів:

- між окремими державними соціальними фондами;
- між бюджетами та соціальними фондами;
- шляхом виплати пенсій, соціальних допомог фізичним особам;
- шляхом направлення коштів на утримання органів управління;
- шляхом інвестування у цінні папери тощо.

Суб'єктами розподілу є держава, підприємства, організації, фізичні особи.

Об'єктом розподілу виступає валовий внутрішній продукт (ВВП), створений у суспільстві за рік.

У процесі розподілу ВВП роботодавці та фізичні особи сплачують внески на соціальне страхування у державні цільові фонди. У системі загальнообов'язкового державного соціального

страхування всі працівники зобов'язані брати участь у формуванні соціальних страхових фондів, сплачуючи встановлені внески. Цільові фонди як самостійні фінансові системи створені за кожним видом страхування. Розміри соціальних виплат залежать від внеску застрахованого, а часто і від його заробітку. Поряд з орієнтацією на індивідуальні внески в системі соціального страхування мають місце елементи солідарного перерозподілу.

Контрольна функція здійснюється у формі фінансового контролю за рухом коштів. Вона забезпечує повне та своєчасне надходження коштів до соціальних фондів та їх цільове використання згідно з плановими завданнями. Контроль проводиться з метою перевірки дотримання суб'єктами розподілу чинного законодавства та узгодження суспільних, колективних та приватних інтересів у державі.

1.3 Основні категорії соціального страхування

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають:

1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання;

2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок);

3) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності [9].

Громадяни України, які працюють за межами території України та не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на загальнообов'язкове соціальне страхування в Україні за умови сплати ними страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані громадяни (в окремих випадках – члени їх сімей та інші особи), страхувальники і страховики.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Страхувальниками за загальнообов'язковим соціальним страхуванням є роботодавці та застраховані особи.

Страховиками є цільові страхові фонди з окремих видів страхування. Страхові фонди беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг у разі настання страхових випадків.

Об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із виникненням якого застрахована особа (члени її сім'ї, інші особи) має право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг.

Страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування. Особливості та розмір сплати страхових внесків роботодавцем і застрахованою особою визначаються законодавством. Страховий стаж у перспективі замінить трудовий стаж. Він буде основним критерієм оцінювання практичної діяльності громадянина.

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово чи назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Страховий випадок – подія, з настанням якої застрахована особа має право на отримання матеріального забезпечення чи соціальних послуг, передбачених законами України з окремих видів страхування.

1.4 Соціальне страхування як складова фінансової системи України

Страхування взагалі як один із видів фінансової діяльності за галузевою ознакою належить до фінансової системи. Загалом страхування може виступати як система нижчого рівня, тобто підсистема загальної фінансової системи, що зберігає при цьому всі свої системні властивості. В контексті загальної фінансової системи страхування має особливе, специфічне, функціональне

призначення – фінансове забезпечення ризиків і пов'язаних з ними можливих негативних наслідків для фізичних і юридичних осіб. Державне соціальне страхування є підсистемою страхування і водночас функціонує як певна цілісна система у складі державних фінансів.

Державне соціальне страхування тісно пов'язане з державними цільовими фондами та державним бюджетом, кошти яких є джерелами фінансування соціальних виплат. Недержавне соціальне страхування може проводитися суб'єктами підприємницької діяльності (страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами тощо). Окремі суб'єкти розподілу взаємодіють між собою, і ці відносини опосередковуються рухом фінансових ресурсів.

Управління коштами соціального страхування здійснюють фонди, створені за окремими видами страхування. Оперативне управління проводять правління та виконавчі дирекції фондів [4].

Фінансовий контроль здійснюють Державна податкова служба, Контрольно-ревізійна служба, Державне казначейство, наглядові ради тощо.

Контрольні питання

- 1 Визначте місце соціального страхування в системі соціального захисту населення.
- 2 Поясніть співвідношення таких категорій: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога.
- 3 Назвіть функції, властиві соціальному страхуванню.
- 4 Визначте особливості соціального страхування.
- 5 Які принципи соціального страхування?

2 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1 Фінансовий механізм регулювання соціального страхування

Державне регулювання – це важливий елемент управління соціальним страхуванням, формуванням і використанням коштів державних соціальних фондів.

Метою державного регулювання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- проведення єдиної політики держави в цій сфері;
- забезпечення реалізації прав громадян на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- створення умов для ефективного функціонування системи соціального страхування;
- забезпечення дотримання суб'єктами соціального страхування вимог законів, інших нормативно-правових актів;
- адаптація системи соціального страхування до міжнародних стандартів.

Державне регулювання соціального страхування полягає у такому:

- розробленні та прийнятті системи законодавчих, нормативно-правових актів, що регламентують відносини в цій сфері;
- щорічному перегляді та затвердженні розмірів страхових внесків, норм, нормативів з урахуванням поточної економічної та соціальної ситуації;
- перегляді видів та розмірів соціальних виплат з метою покращання матеріального забезпечення громадян;
- встановленні обов'язкової вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності та повноти соціальних виплат;
- державному фінансовому контролю за дотриманням законодавства щодо формування доходів соціальних страхових фондів та цільового використання їхніх коштів;

- контролю та нагляді за діяльністю центральних і територіальних органів державних фондів, їхньою взаємодією з іншими суб'єктами [10].

Державне регулювання передбачає створення та функціонування відповідного фінансового механізму, який повинен бути спрямований на раціональне управління рухом фінансових ресурсів і формування фінансових відносин, що виникають у процесі утворення та використання страхових фондів.

Фінансовий механізм регулювання соціального страхування – це сукупність фінансових методів, форм та важелів управління фінансовими ресурсами, що призначені для матеріального забезпечення громадян у разі виникнення страхових випадків (рисунок 2.1).

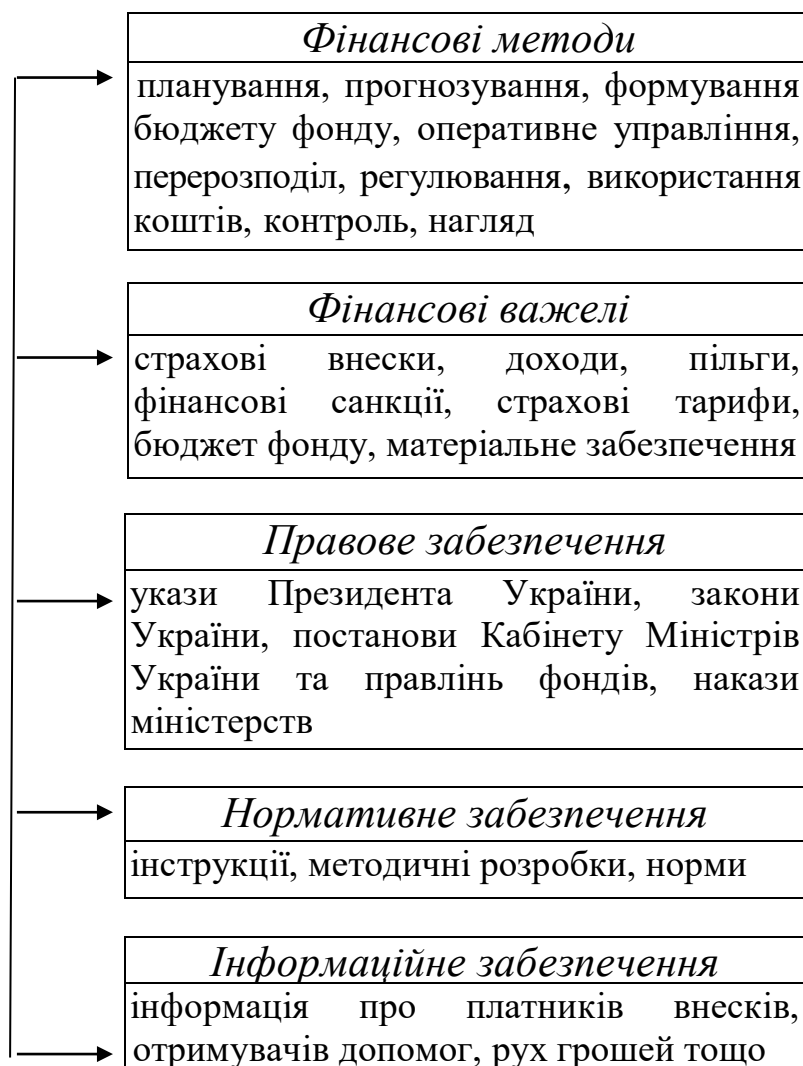

Рисунок 2.1 – Склад фінансового механізму регулювання соціального страхування

Фінансові методи відображують вплив фінансів на процеси, які відбуваються у сфері соціального страхування. Їхня дія виявляється у ході формування та використання бюджетів страхових фондів.

Фінансові методи діють за допомогою *фінансових важелів*. Усі елементи фінансового механізму повинні бути націлені на виконання основних функцій управління, а саме планування, прогнозування, оперативного управління, регулювання, контролю, нагляду.

Правове забезпечення виявляється у встановленні правових засад відносин, що мають місце у сфері соціального страхування.

Закони України, укази Президента України встановлюють обов'язки, права та відповідальність сторін, які беруть участь у страхуванні. Вони передбачають правові норми, згідно з якими на Кабінет Міністрів України, Пенсійний фонд, інші органи державної виконавчої влади покладаються завдання з розроблення конкретних постанов, інструкцій та положень щодо забезпечення виконання законів.

Постанови Кабінету Міністрів України, правління Пенсійного фонду та інших державних цільових фондів деталізують статті законів та розробляють механізм їх реалізації в практичній діяльності. Крім того, Кабінет Міністрів України має право видавати в межах своєї компетенції та повноважень нормативні акти, що безпосередньо стосуються соціального захисту населення.

З метою реалізації державної політики щодо забезпечення соціального захисту населення Верховна Рада України у січні 1998 р. прийняла закон про запровадження в Україні загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР, які визначають принципи, загальні правові, фінансові й організаційні засади державного соціального страхування громадян в Україні.

Згідно з цим законом були розроблені відповідними органами і прийняті Верховною Радою України такі закони:

- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІІ;
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. № 2213-ІІІ;
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001р. №2240-ІІІ;
- «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV;
- «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. № 1057-ІV;
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» (проект).

Зазначені закони знайшли подальшу деталізацію у відповідних інструкціях, постановах та положеннях. Крім того, прийняті законодавчі акти, що регулюють порядок нарахування та сплати окремих страхових зборів, розміри страхових виплат, пенсійне забезпечення певних категорій громадян тощо. Аналіз законодавчих та нормативних актів свідчить, що правова база соціального страхування в Україні в основному сформована, однак у зв'язку зі впливом певних чинників (фінансові можливості держави, вплив політичних партій тощо) ухвалюються поточні рішення, що не дають можливості досягти необхідного рівня матеріального забезпечення громадян.

2.2 Фінансові засади загальнообов'язкового державного соціального страхування

За загальнообов'язковим соціальним страхуванням надаються різні види матеріального забезпечення та соціальних послуг (рисунок 2.2).

Основним джерелом коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

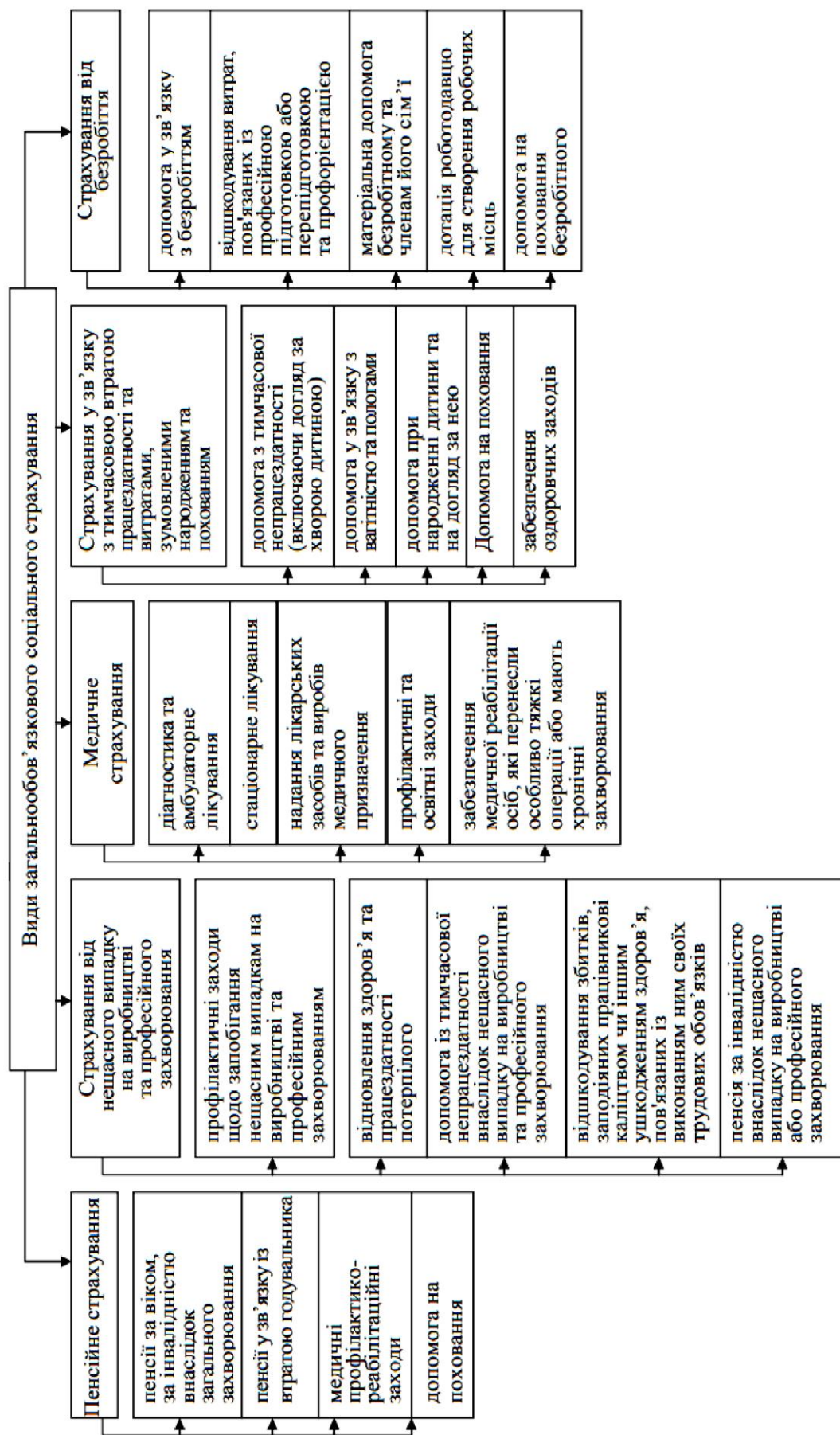

Рисунок 2.2 – Види загальнообов'язкового соціального страхування

Єдиний соціальний внесок, або єдиний страховий внесок, – це консолідований страховий внесок в Україні, збір якого здійснюється в системі загальнообов'язкового державного страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі (Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI) [3].

ЄСВ запровадив в Україні у 2010 р. Його введення було направлено на скорочення кількості окремих відрахувань, адже до цього часу стягувалися окремі платежі до Пенсійного фонду, фонду страхування по безробіттю, від нещасних випадків на виробництві. Ставки диференціювалися залежно від виду платника, класів професійного ризику, виду діяльності.

Платниками єдиного соціального внеску є:

- роботодавці;
- фізичні особи-підприємці;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно, займаються незалежною професійною діяльністю;
- особи, які працюють на виборних посадах;
- військовослужбовці та інші категорії платників податків [3].

Ставки ЄСВ такі:

- 22 % – підприємства та фізичні особи-підприємці, які є роботодавцями;
- 8,41 % – підприємства та фізичні особи-підприємці, які є роботодавцями – на доходи працівників з інвалідністю;
- 5,3 % – підприємства та всеукраїнські громадські організації осіб з інвалідністю, у т. ч. УТОГ та УТОС (у них кількість працівників з інвалідністю має бути ≥ 50 % загальної чисельності + фонд оплати праці таких осіб ≥ 25 % усіх сум на оплату праці);
- 5,5 % – підприємства та громадські організації осіб з інвалідністю (умови такі самі, як і на ставку 5,3 %), однак на працівників без інвалідності нараховується ЄСВ 22 % [3].

2.3 Організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування

Управління соціальним страхуванням містить такі види діяльності: планування, акумуляцію та облік коштів, нарахування та виплату матеріального забезпечення, звітність, контроль, розгляд спірних питань.

Управлінню соціальним страхуванням властиві загальні риси та принципи, які характерні для управління в цілому. Управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють страхові фонди.

Страхові фонди – це некомерційні самоврядні організації, які не можуть займатися іншими видами діяльності, окрім тієї, заради якої їх створено, та не мають права використовувати свої кошти для цілей, відмінних від тих, що визначають їхню страхову діяльність.

Страхові соціальні фонди проводять збір та акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування соціальних виплат і здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами.

Управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі державою та представниками суб'єктів соціального страхування. Це означає, що застраховані особи і роботодавці як учасники системи несуть відповідальність за управління страховим фондом. Сутність самоврядування в системі соціального страхування полягає у виділенні органів управління цієї системи з органів безпосереднього державного управління. Органи соціального страхування мають юридичну самостійність, але держава несе відповідальність за цю сферу суспільної діяльності. Вона створює правову основу шляхом прийняття законодавчих та нормативних актів, здійснює нагляд і контроль, беручи участь на засадах партнерства в управлінні фондами соціального страхування.

Управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюють правління та виконавчі дирекції страхових фондів.

Правління страхового фонду:

- затверджує документи, що регламентують внутрішню діяльність фонду, у тому числі виконавчої дирекції;
- подає у встановленому порядку пропозиції щодо встановлення розмірів внесків для забезпечення відповідного виду соціального страхування;
- затверджує проекти річних бюджетів фонду та звіти про їх виконання, порядок використання коштів бюджету фонду;
- створює резерви коштів для забезпечення виплат і надання соціальних послуг застрахованим особам;
- спрямовує і контролює діяльність виконавчої дирекції фонду та її робочих органів тощо [4].

Виконавча дирекція страхового фонду є виконавчим органом правління фонду. Робочими органами виконавчої дирекції є її відділення, страхові каси.

Нагляд за діяльністю фондів здійснює Наглядова рада, до складу якої входять у рівній кількості представники від застрахованих громадян, роботодавців та держави. Рада здійснює контроль за виконанням статутних завдань та цільовим використанням коштів відповідним фондом із загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Державний нагляд здійснює уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади. Держава здійснює контроль за дотриманням страхувальниками та страховиками законів України, інших нормативно-правових актів.

З 01 серпня 2017 р. розпочав свою роботу **Фонд соціального страхування України**, який створено шляхом злиття двох фондів: Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Фонд соціального страхування України є невід'ємною частиною соціальної сфери країни, здійснює керівництво й управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового

державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно з затвердженим статутом.

Під опікою *Фонду соціального страхування* перебувають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законом, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та господарювання, у тому числі в іноземних дипломатичних і консульських установах, інших представництвах нерезидентів або у фізичних осіб, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах, фізичні особи-підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, члени фермерського господарства.

Здійснювані *Фондом соціального страхування* функції соціального захисту поділяються на три групи:

1) такі, що пов'язані з фінансуванням матеріального забезпечення працівників через тимчасову втрату працездатності, догляд за хворою дитиною, вагітність та пологи, на поховання;

2) такі, що пов'язані з медичною, професійною та соціальною реабілітацією потерпілих;

3) такі, що пов'язані з проведенням страхових виплат потерпілому або особам, які мають на це право. Загальна ж кількість страхових виплат і соціальних послуг, що їх проводить або надає фонд, становить понад 20 видів.

Фонд соціального страхування розраховує страхові виплати, які необхідно здійснити, з моменту настання страхового випадку, проводячи фінансування матеріального забезпечення з тимчасової втрати працездатності.

Пенсійний фонд здійснює управління фінансами державного пенсійного страхування і по суті виступає гарантом стабільності державної системи пенсійного страхування.

Пенсійний фонд діє в Україні як самостійна фінансово-банківська система з 1992 р. Його статус, завдання і функції первинно були визначені Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р., а в новій редакції – від 1 березня 2001 р. № 121.

За Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим Указом Президента України від 1 березня 2001 р. № 121/2001р., *основними завданнями Пенсійного фонду України є:*

- участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування;
- забезпечення збирання та акумулювання коштів, призначених для пенсійного забезпечення, повного і своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій та інших соціальних виплат, що здійснюються з коштів Пенсійного фонду України;
- ефективне використання коштів Пенсійного фонду України;
- здійснення в межах своєї компетенції контрольних функцій;
- удосконалення методів фінансового планування;
- удосконалення звітності і системи контролю за витрачанням коштів Пенсійного фонду України.

Функції Пенсійного фонду України відповідно до покладених на нього завдань:

1) бере у межах своєї компетенції участь у розробленні прогностичних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України;

2) планує доходи та видатки Пенсійного фонду України, розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його на затвердження Кабінету Міністрів України, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;

3) прогнозує і моделює надходження коштів до бюджету Пенсійного фонду України та ефективний розподіл фінансових ресурсів для забезпечення соціальних виплат;

4) розробляє і в установленому порядку подає пропозиції щодо встановлення або зміни ставок збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

5) організовує, координує та контролює роботу органів Пенсійного фонду України щодо:

- забезпечення дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про пенсійне страхування;

- повного та своєчасного обліку платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

- забезпечення збирання та акумулювання збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду України відповідно до законодавства;
  - стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не сплачених сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;
  - забезпечення повного та своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій та інших соціальних виплат, що здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;
  - проведення перевірок правильності сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, призначення та виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;
  - проведення обліку коштів Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;
- 6) здійснює у межах своїх повноважень контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України;
  - 7) здійснює перерозподіл коштів Пенсійного фонду України між регіонами з метою забезпечення фінансування виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок його коштів;
  - 8) організовує та забезпечує персоніфікований облік відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, забезпечує автоматизовану обробку інформації у системі Пенсійного фонду України;
  - 9) здійснює відповідно до законодавства та міжнародних договорів України переказ пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон, і виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;
  - 10) співпрацює у межах своєї компетенції з міжнародними організаціями, організовує міжнародне співробітництво у сфері пенсійного страхування, готує пропозиції та бере участь у підготовці й укладанні міжнародних договорів України у цій сфері;
  - 11) організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників органів Пенсійного фонду України, узагальнює і поширює прогресивні форми і методи роботи;
  - 12) інформує громадськість про свою діяльність.

Пенсійний фонд України має право:

1) отримувати у встановленому порядку від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

2) вимагати від посадових осіб підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, які є платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування або використовують кошти Пенсійного фонду України, усунення порушень законодавства щодо сплати цього збору і використання коштів Пенсійного фонду України;

3) стягувати у беззаперечному порядку не внесені своєчасно суми збору на обов'язкове державне пенсійне страхування разом з нарахованою пенею, а також застосовувати фінансові санкції відповідно до законодавства;

4) перевіряти правильність призначення та виплати пенсій і допомоги, витрачання коштів Пенсійного фонду України;

5) проводити у встановленому порядку на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності планові та позапланові перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів, планів, кошторисів та інших документів щодо правильності обчислення і сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів до Пенсійного фонду України, а також використання його коштів;

б) накладати адміністративні стягнення у порядку, передбаченому законодавством;

7) порушувати питання про притягнення до передбаченої законодавством відповідальності посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та фізичних осіб, винних у порушенні порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів до Пенсійного фонду України, порядку витрачання його коштів, а також несвоєчасному поданні відповідної звітності;

8) одержувати кредити у банківських установах. Пенсійний фонд України під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян,

підприємствами, установами, організаціями, відповідними органами інших держав [3].

Пенсійний фонд України у разі потреби видає разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування спільні акти.

Нормативно-правові акти Пенсійного фонду України підлягають державній реєстрації. Рішення Пенсійного фонду України, прийняті у межах його компетенції та зареєстровані в порядку, встановленому законодавством, є обов'язковими для виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності та громадянами.

Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснюється правлінням Пенсійного фонду України, чисельність і персональний склад якого затверджуються Кабінетом Міністрів України. Голова правління Пенсійного фонду України та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України у встановленому порядку.

Бюджет Пенсійного фонду України формується з дохідної та видаткової частин.

Доходи бюджету Пенсійного фонду України складаються:

- з власних надходжень;
- коштів з Державного бюджету України.

Усі доходи Пенсійного фонду України мають цільове призначення і спрямовуються лише на фінансування виплат пенсій або інших виплат, пов'язаних з функціонуванням системи пенсійного забезпечення.

Видатки бюджету Пенсійного фонду України складаються:

- з видатків за рахунок власних надходжень;
- видатків за рахунок надходжень з Державного бюджету

України.

Найбільша частка видатків бюджету Пенсійного фонду України спрямовується на виплату державних пенсій.

Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України направляється:

- до Рахункової палати України;
- Міністерства фінансів України;
- Міністерства соціальної політики України;

- Державної казначейської служби України.

Протягом двох тижнів після затвердження річного звіту про виконання бюджету Пенсійного фонду України він публікується в офіційних друкованих виданнях.

Контрольні питання

- 1 Що таке фінансовий механізм регулювання соціального страхування?
- 2 Яка правова база соціального страхування в Україні?
- 3 Які складові фінансових методів?
- 4 Які види матеріального забезпечення та соціальних послуг надаються за державним соціальним страхуванням?

3 ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

3.1 Теоретичні основи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності.

Пенсійне страхування – одна з основних форм соціального захисту, в основу якої покладено страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів господарської діяльності й особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, та використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян.

Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: обов'язкову, яка відіграє головну роль, і добровільну.

В Україні *обов'язкове пенсійне страхування* полягає у тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання

сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця.

Організаційно-правові форми недержавного пенсійного страхування (добровільні) можуть використовуватися для підвищення рівня грошового забезпечення понад той, який гарантує державна система обов'язкового пенсійного страхування.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» фактично було завершено процес формування законодавчої основи для запровадження системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базуватиметься на чіткому розподілі матеріального забезпечення в старості залежно від трудового внеску громадян до системи пенсійного страхування. Цей Закон України має стати правовою основою вирішення наявних проблем системи пенсійного страхування держави [3].

У законі передбачено три рівні пенсійного страхування:

- 1) *солідарна система* загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- 2) *накопичувальна система* загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- 3) *система недержавного пенсійного забезпечення*.

Трирівнева структура нової української пенсійної системи передбачає значні зміни у чинній солідарній системі пенсійного страхування й створення принципово нових для України елементів системи пенсійних накопичень (рисунок 3.1).

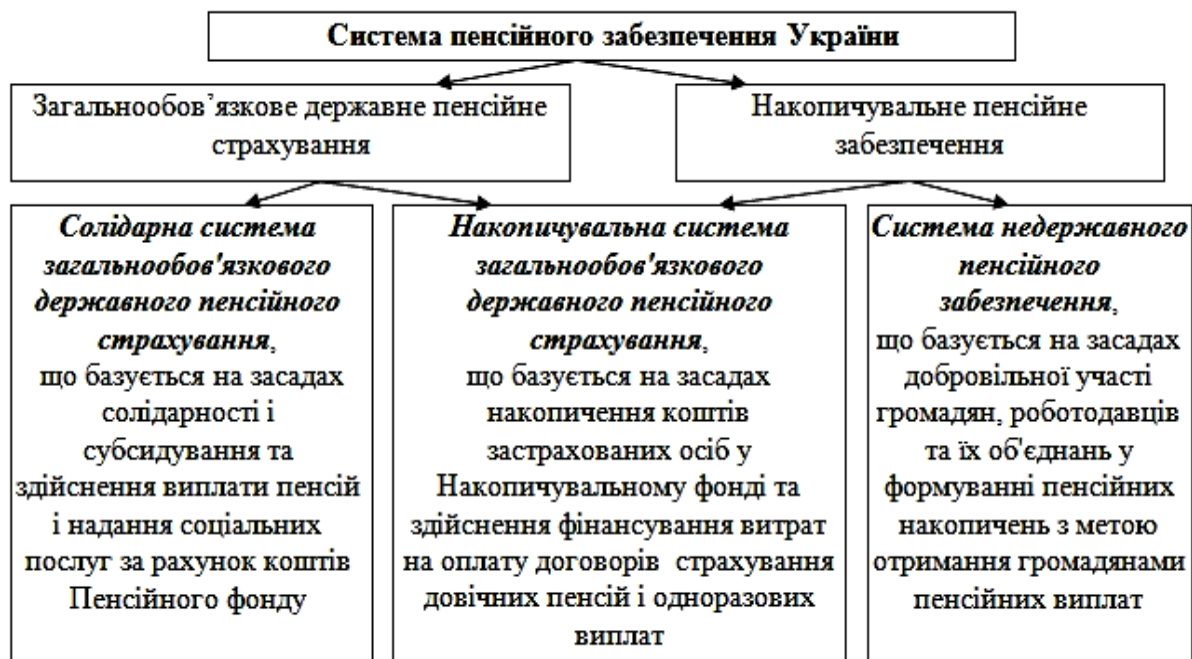

Рисунок 3.1 – Система пенсійного забезпечення України

3.2 Поняття і види пенсій

У правовій літературі поняття «пенсія» (лат. *pensio* – платіж) – це регулярна грошова виплата як матеріальна допомога за віком, з інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника.

Пенсія – це гарантована щомісячна грошова виплата для забезпеченості громадян у старості, на випадок повної чи часткової непрацездатності, втрати годувальника, а також у зв'язку з досягненням законодавчо встановленого стажу роботи у сферах трудової діяльності.

Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного забезпечення: обов'язкову, яка відіграє головну роль у забезпеченні громадян пенсійного віку і є базовою, і добровільну (додаткову), функціонування якої дає можливість збільшити розмір загальнообов'язкової державної пенсії.

Класифікація пенсій за різними ознаки запропонована на рисунку 3.2.

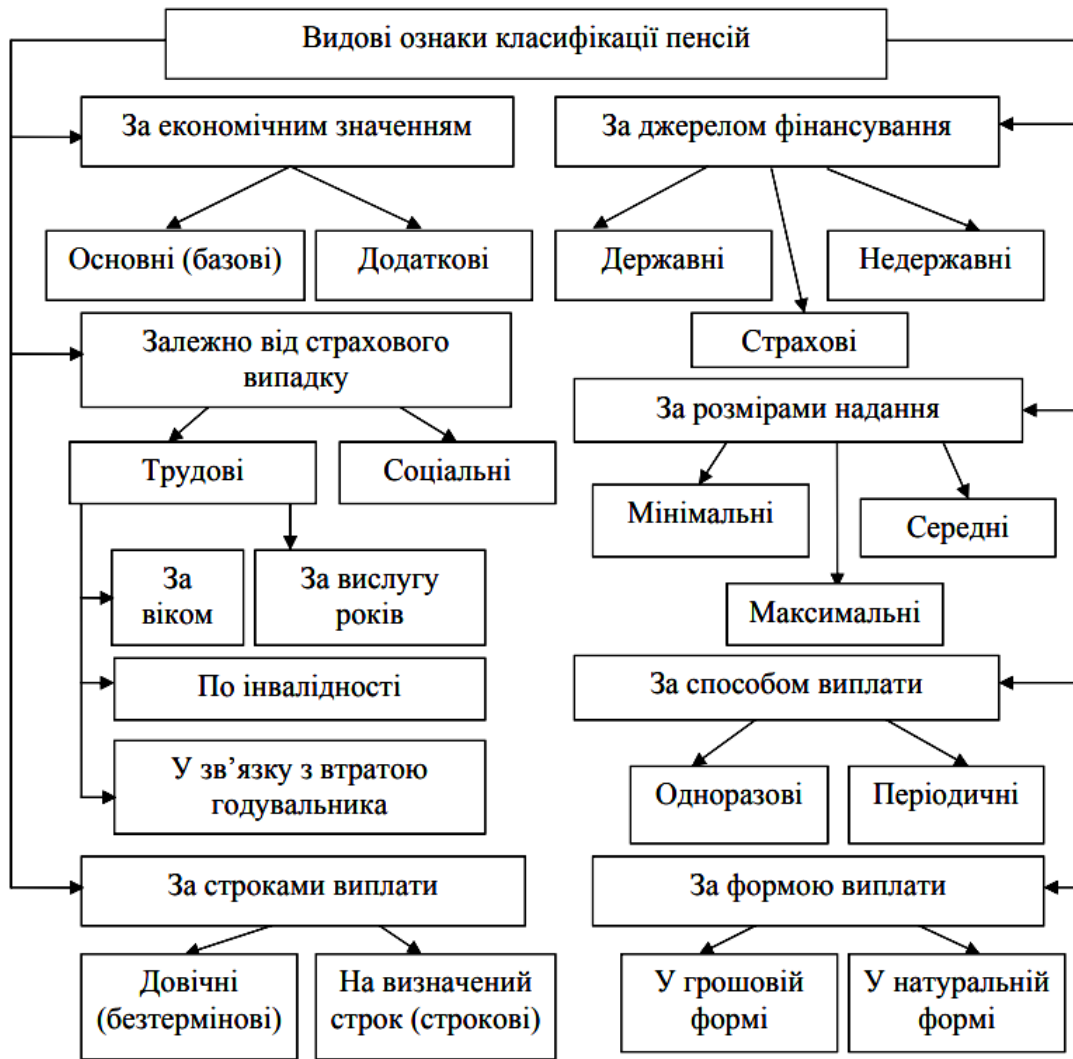

Рисунок 3.2 – Класифікація пенсій за різними ознаками

Пенсією за віком прийнято називати таку пенсію, яка встановлюється з досягненням певного віку та за наявності необхідного стажу роботи. Вік, який дає право на пенсію за віком, називається пенсійним. Він, як і тривалість стажу, встановлюється законом. Призначення пенсії за віком в Україні здійснюється при дотриманні двох умов: досягненні пенсійного віку й наявності достатнього страхового стажу (таблиця 3.1).

Тривалість страхового стажу, яка дає право на пенсію, визначається станом на дату досягнення пенсійного віку. При цьому якщо людина буде продовжувати офіційно працювати та отримає необхідний страховий стаж, то пенсію їй призначать одразу після цього.

Таблиця 3.1 – Умови виходу на пенсію за віком в Україні

Вік виходу на пенсію та кількість необхідного страхового стажу			
Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2018	25	15-25	15
2019	26	16-26	16
2020	27	17-27	17
2021	28	18-28	18
2022	29	19-29	19
2023	30	20-30	20
2024	31	21-31	21
2025	32	22-32	22
2026	33	23-33	23
2027	34	24-34	24
2028	35	25-35	до 25

З уведенням страхового стажу (з 01.01.2004 р.) стало неважливо, скільки людина фактично працювала; значення має, протягом якого періоду і скільки сплачував роботодавець за неї до Пенсійного фонду України.

Трудовий стаж, отриманий до січня 2004 р., автоматично прирівнюється до страхового стажу. Після зазначеної дати для розрахунку пенсії має значення період сплати страхових внесків.

З 1 січня 2004 р. пенсії за віком обчислюють за допомогою таких формул:

$$П = Зп \times Кс, \quad (3.1)$$

де П – розмір пенсії;

Зп – заробітна плата, з якої обчислюють пенсію;

Кс – коефіцієнт страхового стажу;

$$Зп = Зс \times (Ск : К), \quad (3.2)$$

де Z_c – середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії;

C_k – сума коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць (знаходять діленням суми зарплати (доходу) застрахованої особи на середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяць, за який обчислюють коефіцієнт);

K – кількість місяців страхового стажу, за які розраховано коефіцієнти зарплати (доходу);

$$K_c = (C_m \times V_c) : (100\% \times 12), \quad (3.3)$$

де C_m – сума місяців страхового стажу;

V_c – величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках).

За період участі тільки в солідарній системі V_c дорівнюватиме 1 %, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування – 0,8 %.

Коефіцієнт заробітної плати (доходу) особи за кожний місяць стажу, який враховується для обчислення пенсії, визначається за формулою

$$K_z = Z_v : Z_c, \quad (3.4)$$

де K_z – коефіцієнт заробітної плати (доходу) особи;

Z_v – сума заробітку (доходу) особи, з якої сплачено страхові внески та яка відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» враховується для обчислення пенсії, за місяць, для якого визначається коефіцієнт заробітку;

Z_c – середня заробітна плата працівників, зайнятих у видах економічної діяльності, за місяць, для якого визначається коефіцієнт заробітку.

Пенсії з інвалідності призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання, а

також загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства). Ці пенсії призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи. В разі настання інвалідності в період проходження строкової військової служби, пенсія по інвалідності призначається незалежно від наявності страхового стажу.

Законодавство про пенсійне забезпечення відрізняє два види пенсій з інвалідності залежно від причин інвалідності: пенсії з інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання; пенсії з інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсія з інвалідності призначається на тривалий час чи безстроково особі, яка втратила працездатність, виплачується щомісячно у грошовій формі, залежить від заробітку інваліда, зумовлена трудовою діяльністю людини чи іншими причинами. Підставою для призначення пенсії з інвалідності на відміну від пенсій за віком є чітко виражена непрацездатність громадянина. Це означає, що пенсія з інвалідності призначається лише після перевірки та оцінювання медичним органом стану здоров'я та індивідуальної працездатності людини. Із встановленням інвалідності пов'язане виникнення права на пенсію.

Пенсію з інвалідності встановлюють залежно від групи інвалідності у таких розмірах:

- I група – 100 % пенсії за віком;
- II група – 90 % пенсії за віком;
- III група – 50 % пенсії за віком.

Під *пенсією на випадок втрати годувальника* розуміються щомісячні виплати з Пенсійного фонду України, призначені у зв'язку з втратою годувальника непрацездатним членам його сім'ї, які знаходяться на його утриманні, у розмірах, співвіднесених із заробітком годувальника. Право на пенсію на випадок втрати годувальника мають усі сім'ї, чії годувальники належали до категорій осіб, які підлягають державному соціальному страхуванню. Цей вид пенсії призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які перебували на його утриманні. При цьому дітям призначається

пенсія незалежно від того, були вони на утриманні померлого чи ні. Коло непрацездатних членів сім'ї визначене законодавством.

Умови призначення пенсії з втратою годувальника наведені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Умови призначення пенсії з втратою годувальника

Особи	Умови призначення
<i>чоловік (дружина), батько, мати</i>	якщо вони є особами з інвалідністю або досягли пенсійного віку та мають необхідний страховий стаж, визначені ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
<i>діти померлого годувальника (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника)</i>	до виповнення ними 18 років або старшим цього віку, якщо вони стали особами з інвалідністю до досягнення 18 років
<i>діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних і закладах вищої освіти</i>	до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років
<i>діти-сироти</i>	до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні
<i>чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника</i>	якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років (незалежно від віку і працездатності)

Розміри пенсій сімей залежать від таких показників: середньомісячний заробіток та кількість непрацездатних членів сім'ї, які мають право на пенсію.

Пенсію у зв'язку із втратою годувальника призначають лише тоді, коли годувальник на день смерті мав страховий стаж, необхідний для призначення пенсії з інвалідності.

Пенсію у зв'язку із втратою годувальника призначають у таких розмірах:

- на одну особу – 50 % пенсії за віком померлого годувальника;
- на двох і більше осіб – 100 % пенсії за віком померлого годувальника;
- дітям-сиротам – у згаданих вище розмірах, виходячи з розмірів пенсій за віком кожного з батьків [3].

Обчислюють пенсію у зв'язку із втратою годувальника за тими самими правилами, що й пенсії за віком.

Соціальні пенсії можна визначити як щомісячні виплати з Пенсійного фонду України, призначені непрацюючим, непрацездатним громадянам, які не мають права на трудову пенсію.

До осіб, які мають право на соціальну пенсію, належать:

- інваліди I та II груп, у тому числі інваліди з дитинства, а також інваліди III групи;
- особи, які досягли пенсійного віку;
- діти, які не досягли 18-річного віку чи старші за цей вік, якщо вони стали інвалідами до виповнення їм 18 років, у разі втрати годувальника;
- діти-інваліди у віці до 16 років.

Соціальні пенсії в розмірі 30 % мінімальної пенсії за віком призначаються чоловікам і жінкам, які досягли 60-річного віку, але не мають права на трудову пенсію без поважних причин. Особи, які досягли пенсійного віку, а також інваліди III групи, які не мають права на трудову пенсію з поважних причин, мають право на соціальну пенсію в розмірі 50 % мінімальної пенсії за віком.

Контрольні питання

- 1 Охарактеризуйте механізм функціонування складових пенсійної системи України.
- 2 За рахунок яких надходжень формується бюджет Пенсійного фонду України?
- 3 Які джерела фінансування пенсійного страхування?
- 4 Охарактеризуйте основні умови пенсійного забезпечення за віком.
- 5 Які підстави для призначення пенсії з інвалідності?

4 СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ З ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

4.1 Теоретико-організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням

Правові, організаційні та фінансові засади соціального страхування з тимчасової втрати працездатності визначаються Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001 р. № 2240-111.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням, передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку із втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності і пологів, догляду за малолітньою дитиною, часткову компенсацію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за

рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [8].

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням, виступають застрахована особа, страхувальник і страховик.

Застрахована особа – це найманий працівник, інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням. Представниками застрахованих осіб є профспілки (їхні об'єднання) чи інші уповноважені найманими працівниками органи.

Страхувальник – це:

- роботодавець для осіб, які працюють на умовах трудового договору на підприємствах або у фізичних осіб;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та інші особи відповідно до чинного законодавства.

Страховик – Фонд соціального страхування (ФСС).

Роботодавцем виступає власник підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання; фізична особа, яка використовує працю найманих працівників. Найманим працівником є фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі, організації.

До **страхового стажу** зараховуються періоди, протягом яких особа підлягала страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та за які щомісяця сплачено нею та роботодавцем або тільки нею страхові внески в сумі, не меншій за мінімальний страховий внесок. Цей стаж обчислюється у місяцях [8].

Також до страхового стажу зараховуються такі періоди:

- відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

- період отримання виплат за окремими видами соціального страхування, крім пенсій усіх видів (за винятком пенсії з інвалідності).

Ці періоди включаються до страхового стажу як періоди, за які сплачено страхові внески виходячи з розміру мінімального страхового внеску.

Страховий випадок за соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю – це подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи, членів її сім'ї чи іншої особи на отримання матеріального забезпечення чи соціальних послуг [8].

Право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням, мають застраховані громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні. Це право виникає, коли трапляється страховий випадок у період роботи, якщо інше не передбачено законодавством.

Соціальний аспект поняття непрацездатності вказує на неспроможність особи матеріально забезпечити себе і членів своєї сім'ї на рівні, визначеному достатнім для проживання людини (прожиткового мінімуму) в державі. Медичний та соціальний аспекти непрацездатності визначають її зміст як соціального ризику, що дає право особі на певний вид соціального забезпечення за законодавством України [11].

Окрім змісту, непрацездатність поділяється й на певні види, що закріплені на конституційному рівні. Виділяють повну, часткову та тимчасову втрату працездатності.

Непрацездатність можна класифікувати також на реальну та презюмовану. Реальна відображується у відсотках втрати працездатності і визначається МСЕК. Презюмована непрацездатність настає при досягненні законодавчо визначеного віку. Презумпція вікової непрацездатності лежить в основі пенсії за віком; презумпція втрати професійної працездатності лежить в основі призначення пенсії за вислугу років, а також пенсії за віком, яку призначають на пільгових умовах.

За тривалістю непрацездатність можна поділити на постійну, стійку і тимчасову.

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності підлягають:

- особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, а також обрані на виборні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування та в інших органах;

- члени колективних підприємств, сільськогосподарських та інших виробничих кооперативів [8].

Особи, які забезпечують себе роботою самостійно (особи, які займаються підприємницькою, адвокатською, нотаріальною та іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності), мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за умови сплати страхових внесків до ФСС відповідно до діючого законодавства.

Особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за умови сплати страхових внесків до ФСС.

Допомогу з тимчасової непрацездатності надають застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

- 1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;

- 2) потреби в догляді за хворою дитиною;

- 3) потреби в догляді за хворим членом сім'ї;

- 4) потреби в догляді за дитиною віком до 3 років або дитиною з інвалідністю віком до 18 років у разі хвороби матері чи іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;

- 5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;

- 6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, низькооплачувану роботу;

7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

8) перебування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм.

Перші 5 днів непрацездатності в таких випадках оплачують за рахунок роботодавця, а починаючи з 6-го дня – за рахунок Фонду соціального страхування України.

При цьому допомогу з тимчасової непрацездатності виплачує ФСС за весь період до відновлення працездатності або до встановлення медико-соціальною експертною комісією (МСЕК) інвалідності (встановлення іншої групи, підтвердження встановленої раніше групи інвалідності) незалежно від звільнення, припинення підприємницької або іншої діяльності застрахованої особи в період втрати працездатності у порядку та розмірах, установлених законодавством.

Допомога у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

- 50 % – якщо страховий стаж до 3 років;
- 60 % – коли страховий стаж від 3 до 5 років;
- 70 % – якщо страховий стаж від 5 до 8 років;
- 100 % – коли страховий стаж понад 8 років.

Право на виплату 100 % лікарняних незалежно від стажу мають такі категорії працівників:

- особи, віднесені до 1-3 категорій «інвалідів», постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- один із батьків (особа, яка їх замінює), який доглядає хвору дитину віком до 14 років, потерпілу від Чорнобильської катастрофи;
- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону про статус ветеранів;
- особи, віднесені до жертв нацистських переслідувань;
- донори, які мають право на пільгу відповідно до ст. 10 Закону про донорство.

4.2 Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу) для нарахування лікарняних

Для розрахунку соціальних виплат визначається середня заробітна плата. Розрахунковим періодом, за який обчислюється середня заробітна плата, є період роботи за останнім основним місцем роботи перед настанням страхового випадку, протягом якого застрахована особа працювала та сплачувала страхові внески або за неї сплачувалися страхові внески.

Розрахунковим періодом для застрахованих осіб є останні 6 календарних місяців, що передують місяцю, в якому настав страховий випадок. Якщо застрахована особа працювала та сплачувала страхові внески або за неї сплачувалися страхові внески менше, ніж шість календарних місяців, середня заробітна плата обчислюється за фактично відпрацьовані календарні місяці, за які сплачено страхові внески [8].

Середня заробітна плата застрахованої особи обчислюється виходячи з нарахованої заробітної плати за видами виплат, що включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами.

Середній дохід добровільно застрахованої особи обчислюється виходячи із суми оподаткованого доходу (прибутку), з якого сплачувалися страхові внески.

До середньої заробітної плати (доходу) включається заробітна плата у межах максимальної величини заробітної плати та оподаткованого доходу, з якого сплачуються страхові внески до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Якщо перед настанням страхового випадку застрахована особа не мала заробітку або якщо страховий випадок настав у перший день роботи, середня заробітна плата для розрахунку страхових виплат та оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів роботодавця визначається виходячи з місячної тарифної ставки (посадового окладу), встановленої працівникові на момент виникнення страхового випадку.

Середньоденна заробітна плата (дохід) обчислюється шляхом розподілу нарахованої за розрахунковий період заробітної плати (оподатковуваного доходу), з якої сплачувалися страхові внески на кількість відпрацьованих робочих днів у розрахунковому періоді.

Нормативними документами визначено, що особам, які працюють за сумісництвом, середній заробіток для надання допомоги на період тимчасової непрацездатності обчислюється окремо за основним місцем роботи й окремо за сумісництвом. При цьому допомога за основним місцем роботи надається на підставі самого оригіналу листка непрацездатності, а на роботі за сумісництвом – на підставі копії листка непрацездатності, засвідченої підписом керівника та печаткою за основним місцем роботи, і довідки про середню заробітну плату за основним місцем роботи.

Середній заробіток для надання допомоги з тимчасової непрацездатності за сумісництвом визначається за той самий розрахунковий період, що й за основним місцем роботи.

При цьому сумарний розмір заробітної плати, з якої обчислюється допомога на період тимчасової непрацездатності, за місяцями розрахункового періоду за основним місцем роботи та за сумісництвом не може перевищувати розміру максимальної заробітної плати, з якої сплачуються внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Контрольні питання

- 1 Що передбачає загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності?
- 2 За якими принципами здійснюється страхування з тимчасової втрати працездатності?
- 3 Хто належить до суб'єктів соціального страхування з тимчасової втрати працездатності?
- 4 Як здійснюється матеріальне забезпечення за страхуванням з тимчасової втрати працездатності?
- 5 Які умови та порядок надання допомоги з тимчасової непрацездатності?

5 СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

5.1 Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: необхідність, економічний зміст та основні поняття

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг.

Страхова система передбачає залежність отримання допомоги у зв'язку з безробіттям від вкладу застрахованої особи, а саме від сплати страхових внесків і наявності страхового стажу. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб і надання їм відповідних соціальних послуг.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» страхування на випадок безробіття здійснюється за **принципами**:

- надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працівників на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільності такого страхування особами, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), а також громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності;
- цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;
- солідарності та субсидування;
- обов'язковості фінансування витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття та соціальних послуг;
- паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб і роботодавців;

- диференціації розмірів виплати допомоги у зв'язку з безробіттям залежно від страхового стажу і тривалості безробіття;

- надання на рівні не нижче за прожитковий мінімум, встановлений законом, допомоги у зв'язку з безробіттям і матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття [6].

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють в умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на інших підставах, передбачених законодавством про працю.

Особа набуває статусу застрахованої особи з дня укладання трудового договору, з цього дня починається сплата страхових внесків. Сплата страхових внесків припиняється з дня розірвання трудового договору.

Особам, які підлягають страхуванню на випадок безробіття, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів соціального страхування.

Порядок видачі та зразок свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування затверджується Кабінетом Міністрів України.

Особи, які не підлягають страхуванню на випадок безробіття:

- працюючі пенсіонери та особи, в яких відповідно до законодавства України виникло право на пенсію;

- іноземці та особи без громадянства, які тимчасово працюють за наймом в Україні, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6].

У даному виді страхування використовуються спеціальні поняття.

Застраховані особи – наймані працівники, а у випадках, передбачених законом, також інші особи (громадяни України,

іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється страхування на випадок безробіття. Представниками застрахованих осіб є профспілки, їх об'єднання чи інші уповноважені найманими працівниками органи (представники).

Страховальники – роботодавці та застраховані особи, які відповідно до закону сплачують страхові внески.

Об'єкт страхування на випадок безробіття – страховий випадок, з настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення на випадок безробіття і надання соціальних послуг.

Часткове безробіття – вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру.

Страховий випадок – це подія, через яку:

- застраховані особи втратили заробітну плату або інші, передбачені законодавством України, доходи внаслідок втрати роботи з незалежних від них обставин та зареєстровані у встановленому порядку як безробітні, готові та здатні розпочати відповідну роботу і дійсно шукають роботу;
- застраховані особи опинилися у стані часткового безробіття;
- втрачено роботу з незалежних від застрахованих осіб обставин [6].

Найманий працівник – фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації або у фізичної особи.

Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягає страхуванню на випадок безробіття та за який сплачено страхові внески (нею, роботодавцем).

5.2 Характеристика матеріального забезпечення та соціальних послуг

Видами матеріального забезпечення з безробіття є:

1) допомога у зв'язку з безробіттям, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

2) допомога у зв'язку з частковим безробіттям;

3) матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;

4) матеріальна допомога у зв'язку з безробіттям;

5) одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;

б) допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні [6].

Видами соціальних послуг є:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;

- пошук відповідної роботи і сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;

- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

5.2.1 Допомога у зв'язку з безробіттям: умови, розмір і тривалість виплати

Допомога по безробіттю надається тільки тим громадянам, хто отримав офіційний статус безробітного. Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону України «Про зайнятість населення» *статус безробітного* надається:

- особам працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), які через відсутність роботи не мають заробітку, готові та здатні приступити до трудової діяльності;

- особам молодше 16 років, які працювали і були звільнені у зв'язку з припиненням або перепрофілюванням підприємств, скороченням чисельності штату;
- інвалідам, які не досягли пенсійного віку і отримують пенсію з інвалідності або соціальну допомогу.

Отримати офіційний статус безробітного в Україні можна становленням на облік у центрі зайнятості. Реєстрація безробітних, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні, проводиться незалежно від зареєстрованого місця проживання чи перебування, оскільки в Україні діє Єдина інформаційно-аналітична система державної служби зайнятості.

Процедура становлення на облік на біржі праці й отримання статусу безробітного передбачає збір всіх необхідних документів (перелік наведено нижче в статті) і звернення до найближчого центру зайнятості.

При взятті безробітного на облік на нього заводиться персональна картка, в якій вказуються особисті дані (прізвище, ім'я та по батькові, число, місяць і рік народження, зареєстроване місце проживання або перебування, ПІН або серія та номер паспорта, відомості про останнє місце роботи або вид діяльності, підстава для припинення трудових відносин відповідно до запису в трудовій книжці або іншого виду діяльності, що підтверджено документально).

Реєстрація безробітних у центрі зайнятості проводиться при подачі такого пакета документів:

- паспорт громадянина України;
- облікова картка платника податків;
- трудова книжка або цивільно-правовий договір;
- документ про освіту (диплом, свідоцтво, сертифікат і т. д.);
- військовий квиток із зазначенням дати взяття на облік (у разі необхідності);
- довідка з останнього місця роботи про розмір заробітної плати (потрібно, якщо страховий стаж за останні 12 місяців становить не менше півроку).

Додатково до основного переліку документів, необхідних для прийняття на облік безробітного, співробітники біржі праці можуть попросити надати ряд довідок. Так, інваліди, які не досягли пенсійного віку й отримують відповідну пенсію або

соціальну допомогу, подають копію довідки до акта огляду МСЕК та наявності – індивідуальну програму реабілітації.

Після присвоєння статусу безробітного залишається лише відвідувати центр зайнятості (не рідше одного разу в 30 календарних днів) й очікувати, поки співробітники біржі праці підберуть прийнятну вакансію. При цьому відповідно до законодавства прийнятною роботою вважається та, яка відповідає вашій освіті, професійним навичкам і досвіду роботи.

Інвалідам прийнятна посада підбирається відповідно до їхніх професійних знань і навичок, а також з урахуванням довідки медико-соціальної експертної комісії з висновком про умови та характер праці, індивідуальної програми реабілітації та побажань самого інваліда щодо умов роботи.

Якщо протягом 6 місяців з дня реєстрації безробітному не змогли знайти роботу за фахом, йому запропонують пройти перенавчання на іншу професію з урахуванням його здоров'я, здібностей і потреб ринку праці. При зміні професії за направленням центру зайнятості пошук роботи здійснюється як за новою, так і попередньою спеціальностями.

Дворазова відмова від запропонованої роботи є підставою для зняття з реєстрації в центрі зайнятості та позбавлення статусу безробітного.

Повторна реєстрація на біржі праці можлива не раніше ніж через 90 календарних днів з дня зняття з обліку. В цей тримісячний період центр зайнятості надаватиме вам лише консультаційні послуги, виплата допомоги по безробіттю проводиться не буде.

Зверніть увагу, що пропуск призначеної дати відвідування центру зайнятості без поважної причини тягне за собою скорочення виплат і/або зняття з обліку [6].

За Постановою Кабінету Міністрів України № 792 від 19.09.2018 р. «Про Порядок реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу», *поважними причинами, наявність яких підтверджено документально, є хвороба громадянина, смерть членів його сім'ї та родичів, догляд за хворою дитиною (до 14 років), відвідування лікарні, судових та правоохоронних органів, військкоматів,*

інших держустанов та інші обставини, що перешкоджають відвідуванню центру зайнятості.

Грошова допомога призначається з 8-го дня після реєстрації в державній службі зайнятості. При цьому громадянам, які звільнені з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин або за порушення трудової дисципліни, грошові виплати з безробіття нараховуються *лише на 91-й день*.

Відповідно до українського законодавства *загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю* не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років. Однак існує ряд нюансів (зокрема стаття звільнення), які впливають на тривалість надання фінансової допомоги безробітним.

Періоди грошових виплат з безробіття такі:

- 720 днів – для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію);
- 360 днів – стандартна тривалість виплат для більшості громадян;
- 270 днів – при звільненні з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин, за згодою сторін;
- 180 днів – для переселенців, а також молоді, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і закладах вищої освіти, звільнилася зі строкової військової служби [6].

Мінімальна сума допомоги по безробіттю в Україні у 2020 р. становить 610 грн (Постанова Правління фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття № 175 від 12 вересня 2019 р.).

У мінімальному розмірі допомога виплачується тим, хто за останній календарний рік має страховий стаж менше шести місяців, випускникам навчальних закладів (без досвіду роботи) і демобілізованим зі служби в армії.

Безробітні, страховий стаж яких за останні 12 місяців до реєстрації на біржі праці *перевищує півроку* або які мають перерву в роботі з поважних причин (строкова військова служба, навчання, догляд за інвалідом I групи, дитиною-інвалідом віком до 18 років або пенсіонером, який потребує постійного стороннього догляду) розмір виплат по безробіттю розраховується у відсотковому співвідношенні до їхнього

середнього доходу (зарплати) залежно від страхового стажу, але не менше мінімального розміру допомоги по безробіттю, встановленого для цієї категорії (1630 грн) (таблиця 5.1).

Таблиця 5.1 – Відповідність страхових виплат з безробіття страховому стажу

Кількість років страхового стажу	Сума виплат по безробіттю (у відсотках від заробітної плати)
менше 2 років	50
від 2 до 6 років	55
від 6 до 10 років	60
більше 10 років	70

Сума виплат залежно від тривалості безробіття плавно зменшується. Так, в перші 90 днів безробітний отримує 100 % призначеної йому грошової допомоги, наступні 90 календарних днів – 80 %, у період, що залишився, виплати становлять 70 %. При цьому максимальний розмір фінансової допомоги з безробіття не може перевищувати 4 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [6].

5.2.2 Допомога з часткового безробіття: умови надання, розмір і тривалість виплати

Допомога у зв'язку з частковим безробіттям надається застрахованим особам у разі втрати частини заробітної плати внаслідок вимушеного тимчасового скорочення нормальної чи встановленої на підприємстві відповідно до законодавства України тривалості робочого часу або перерви в отриманні заробітної плати чи скороченні її розмірів у зв'язку з тимчасовим припиненням виробництва без переривання трудових відносин з причин економічного, технологічного і структурного характеру [6].

Право на допомогу у зв'язку з частковим безробіттям мають застраховані особи, які протягом 12 місяців, що передували місяцю, в якому почався простій, працювали не менше 26

календарних тижнів, сплачували страхові внески та в яких ці простої становлять 20 % і більше робочого часу.

Допомога у зв'язку з частковим безробіттям не надається у разі, якщо працівник:

- відмовився від відповідної роботи на цьому або іншому підприємстві з повним робочим днем (тижнем);
- працює на даному підприємстві за сумісництвом;
- проходить альтернативну (невійськову службу).

Умовами надання допомоги у зв'язку з частковим безробіттям є:

1) простій на підприємстві або в цеху, дільниці з замкнутим циклом виробництва, що має невідворотний і тимчасовий характер, який триває не менше одного місяця, не перевищує шести місяців і не залежить від працівника та роботодавця;

2) простій протягом 1 місяця, що охопив не менше 30 % чисельності працівників підприємства або цеху, дільниці, в яких простої становлять 20 і більше відсотків робочого часу [6].

Про можливий простій роботодавець зобов'язаний повідомити державну службу зайнятості. У разі, якщо простій має сезонний характер або виникає виключно з організаційно-виробничих причин, а також у разі можливості працевлаштування працівників на інших дільницях, у цехах, на підприємствах, допомога у зв'язку з частковим безробіттям не надається.

Допомога у зв'язку з частковим безробіттям працівнику встановлюється за кожну годину простою з розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу) встановленого працівникові розряду, і її розмір не може перевищувати прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Допомога у зв'язку з частковим безробіттям надається з першого дня простою, тривалість її виплати *не може перевищувати 180 календарних днів* протягом року. Виплата працівникам допомоги у зв'язку з частковим безробіттям здійснюється підприємством.

5.2.3 Матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного

Згідно з Порядком надання матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного, затвердженим Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 20 листопада 2000 р. № 308, матеріальна допомога надається у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного застрахованим та незастрахованим особам, визнаним відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» безробітними, які за направленням державної служби зайнятості проходять професійне навчання у навчальних закладах, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та їх підпорядкування, та оплачується вартість проїзду безробітного до місця проведення професійного навчання, якщо воно здійснюється в іншій місцевості, й у зворотному напрямку, а також проживання в період професійного навчання.

Матеріальна допомога у період професійного навчання не надається:

- особам, які не мають статусу безробітного;
- безробітним, у яких закінчився строк виплати допомоги у зв'язку з безробіттям;
- громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають в Україні, що працювали за межами України й не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття в країні, у якій вони перебували, у разі відсутності раніше набутого трудового, що прирівнюється до страхового, або страхового стажу;
- особам, які забезпечували себе роботою самостійно, фізичним особам, які були суб'єктами підприємницької діяльності або виконували роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими угодами і не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, у разі відсутності раніше набутого трудового, що прирівнюється до страхового, або страхового стажу.

Матеріальна допомога в період професійного навчання встановлюється відповідно до умов надання допомоги у зв'язку з безробіттям у розмірі допомоги у зв'язку з безробіттям, визначеному для відповідної категорії безробітних.

Матеріальна допомога в період професійного навчання встановлюється залежно від страхового стажу у відсотках до розміру середньої заробітної плати (доходу):

1) застрахованим особам, які втратили роботу з незалежних від них обставин та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів і сплачували страхові внески;

2) військовослужбовцям, звільненим з військової служби у зв'язку зі скороченням чисельності або штату без права на пенсію, а також звільненим за станом здоров'я, за умови їх реєстрації в державній службі зайнятості як безробітних протягом місяця з дня взяття на облік у військовому комісаріаті;

3) особам, які проходили державну службу в підрозділах міліції та були звільнені у зв'язку зі скороченням чисельності або штату без права на пенсію, а також звільненим за станом здоров'я, за умови їх реєстрації в державній службі зайнятості як безробітних протягом місяця з дня звільнення;

4) особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин і визнані в установленому порядку безробітними та протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів і сплачували страхові внески.

Виплата цієї допомоги у перші 90 календарних днів зазначеним особам не здійснюється. Виплата починається з 91-го календарного дня у розмірі 80 % до визначеного розміру.

Без урахування страхового стажу визначається матеріальна допомога в період професійного навчання для таких категорій безробітних:

- особам, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали менше 26 календарних тижнів;

- особам, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (більше 6 місяців) перерви;

- особам, які шукають роботу вперше, у тому числі випускникам загальноосвітніх шкіл, а також особам, які закінчили навчання у професійно-технічних і закладах вищої освіти або звільнилися зі строкової військової служби і не мали страхового стажу;

- особам, які брали участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття на добровільних засадах і протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали або займалися підприємницькою діяльністю і сплачували страхові внески менше 26 календарних тижнів;

- військовослужбовцям, звільненим з військової служби у зв'язку зі скороченням чисельності або штату без права на пенсію, а також звільненим за станом здоров'я, у разі порушення строку реєстрації в державній службі зайнятості як безробітних.

Розмір матеріальної допомоги у період професійного навчання не може бути вищим за середню заробітну плату, що склалася в галузях національної економіки відповідної області за минулий місяць, та нижчим за рівень, встановлений законодавством.

Тривалість виплати матеріальної допомоги у період професійного навчання скорочується на строк до 90 календарних днів у таких випадках:

- 1) приховування відомостей про влаштування на тимчасову роботу в період одержання матеріальної допомоги у період професійного навчання – на строк не менше кількості календарних днів тимчасової роботи;

- 2) порушення умов і строку реєстрації та перереєстрації як безробітного – на строк не менше 30 календарних днів;

- 3) недотримання рекомендацій щодо сприяння працевлаштуванню відповідно до Закону України «Про зайнятість населення», які надані безробітному в письмовій формі, – на строк не менше 15 календарних днів;

- 4) пропусків занять більше трьох годин протягом навчального дня без поважних причин – на строк не менше 30 календарних днів.

Виплата матеріальної допомоги в період професійного навчання припиняється у разі:

- 1) працевлаштування безробітного (із дня працевлаштування);
- 2) поновлення безробітного на роботі за рішенням суду (з дня поновлення на роботі);
- 3) вступу до навчального закладу на навчання з відривом від виробництва (з дня зарахування до навчального закладу);
- 4) призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу (з дня початку проходження служби);
- 5) набрання законної сили вироком суду про позбавлення волі безробітного або направлення його за рішенням суду на примусове лікування (з дня набрання законної сили вироком суду або рішення суду);
- 6) призначення виплати на підставі документів, що містять неправдиві відомості (з дня встановлення порушення);
- 7) отримання права на пенсію відповідно до законодавства України (з дня настання такого права);
- 8) подання письмової заяви про відмову від послуг державної служби зайнятості (з дня подання заяви або з дати, зазначеної у заяві);
- 9) призначення безробітній жінці допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами (на період призначення цієї допомоги);
- 10) подання безробітним письмової заяви про бажання здійснювати догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку (з дня подання заяви або з дати, зазначеної у заяві);
- 11) переїзду на постійне місце проживання в іншу місцевість (з наступного дня після виписування);
- 12) відрахування з навчального закладу (з дня відрахування);
- 13) закінчення строку її виплати (з наступного дня після закінчення строку виплати);
- 14) смерті безробітного (з дня смерті) [6].

Виплата матеріальної допомоги в період професійного навчання здійснюється з першого дня професійного навчання.

5.2.4 Одноразова матеріальна допомога

Безробітним, у яких закінчився строк виплати матеріальної допомоги у зв'язку з безробіттям, або непрацездатним особам, які перебувають на їхньому утриманні, може надаватися одноразова матеріальна допомога (у розмірі 50 % прожиткового мінімуму,

встановленого законодавством) за умови, що середньомісячний сукупний дохід на члена сім'ї не перевищує розміру, встановленого законодавством, що дає право на отримання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

До непрацездатних осіб, які перебувають на утриманні безробітного, належать:

- діти, які не досягли 18 років, учні та студенти (курсанти, слухачі, стажисти) денної форми навчання – до закінчення навчання, але не більш ніж до досягнення ними 23 років;
- непрацюючий член сім'ї, який доглядає дитину до досягнення нею трирічного або шестирічного віку (за медичним висновком);
- непрацюючі матері (батьки, опікуни), які мають трьох і більше дітей до 16 років і доглядають їх;
- непрацюючі працездатні особи, які доглядають інваліда I групи або дитину-інваліда віком до 16 років, пенсіонера, який за експертним медичним висновком потребує постійного стороннього догляду, а також літнього, який досяг 80-річного віку;
- неповнолітні діти, на утримання яких безробітний виплачує або зобов'язаний виплачувати аліменти.

Одноразова матеріальна допомога надається у розмірі, визначеному законодавством, і виплачується на кожну особу один раз на рік.

За одержанням цієї допомоги непрацездатна особа може звернутися протягом усього періоду перебування на обліку в центрі зайнятості, а безробітний – після закінчення періоду одержання матеріальної допомоги у зв'язку з безробіттям.

Контрольні питання

- 1 За якими принципами здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття?
- 2 Які особи підлягають страхуванню на випадок безробіття?

3 Які умови, розмір і тривалість виплати допомоги у зв'язку з безробіттям застрахованим особам?

4 Які умови надання і тривалість виплати матеріальної допомоги у зв'язку з безробіттям?

5 Дайте характеристику одноразової матеріальної допомоги.

6 Який розмір і тривалість виплати матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Голос України*. 1996. 13 липня. 31 с.

2 Про пенсійне забезпечення : закон України від 5.11.1991 р. № 1788-ХІІ. *Відомості ВРУ*. 1992. № 2. 43 с.

3 Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР. *Все про бухгалтерський облік*. 2002. № 12-1. 19 с.

4 Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 04.01.1998 р. № 16/98-ВР. *Все про бухгалтерський облік*. 2001. № 21. 46 с.

5 Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання : закон України від 23.09.1999 р. № 1105-ХІІ. *Все про бухгалтерський облік*. 2001. № 40. 24 с.

6 Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : закон України від 02.03.2000 р. № 2213-ІІІ. *Все про бухгалтерський облік*. 2001. № 21. 24 с.

7 Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами : закон України від 21.12.2000 р. № 2181-ІІІ. *Все про бухгалтерський облік*. 2001. № 16. 19 с.

8 Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням : закон України від 18.01.2001 р. № 2240–III. *Все про бухгалтерський облік*. 2001. № 21. 25 с.

9 Сінчук С. М. Право соціального забезпечення в Україні : навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 306 с.

10 Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник. Харків : Одісей, 2017. 384 с.

11 Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 254 с.

12 Социальное страхование : нормативная база / сост. М. Бойцова. Харьков : Фактор, 2013. 336 с.

О. Д. Стешенко

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Стешенко О. Д.

Редактор Третьякова К. А.

Підписано до друку 19.06.20 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 2,75. Тираж 5.   Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.